

Літературна критика

Ярослав Голобородько

МІЖ УКРАЇНІСТЮ ТА УКРАЇНСЬКІСТЮ: ІНША ІГОРЯ ПАВЛЮКА

Коли митець сповідує цінності, що очевидно вибиваються з кола поп-ідей, тенденцій, програм, це завжди викликає інтерес. До того ж не лише до його творчості, а можливо, ще більшою мірою до його постаті, позаяк, перефразуючи відомий вислів, можна стверджувати, заявляти, проголошувати: постать чи радше масштаб постаті вирішує все.

Масштаб поетичної постаті Ігоря Павлюка предметно й повнокровно виявлений у його збірках “Бунт свяченої води” та “Магма” (обидві — Львів, 2005), до яких увійшли ліричні тексти і драматизовані поеми та які своїм обсягом, текстовою наповненістю претендують на статус поетичних томів.

У них Ігор Павлюк постає мислячою і креативною особистістю, яка в добу, коли безмежним у своїй незчисленності арсеналом мас-медіа, політичними гравцями, державними інституціями утверджуються напрями глобального об'єднання, возз'єднання, єднання різних націй, культур, ментальностей, між іншим, із відчутною перспективою уніфікації, коли в українському літературному соціумі поширюється й тиражується аксіологія західної художньо-образної стилістики, до того ж не найвищого, не елітарного гатунку, коли література втрачає автентичні корені, витоки, річища, послідовно обстоює національні поетичні й поетикальні цінності.

І це, безперечно, викликає повагу, оскільки є формою новітнього художньо-етичного й естетичного нонконформізму, про реальне й гіпотетичне існування якого, схоже, в українській аналітичній думці забули, захопившись розбудово-побудовою гіперпрагматичного суспільства, в якому чи не найвищим мірилом вартості й вартісності стає спроможність підлаштуватися — нині це ефектно називають адаптацією — під його вимоги і правила гри.

Ігор Павлюк — український поет за природою мислення, фонопису, лексичного депозитарію, образного звучання, ментальної спрямованості, це достеменно національний митець за сутністю й поставою слова, за характером проблематики й лейтмотивів, за органікою ритмостилію й мелодійних малюнків, це український художник за порухами думки, ліризмом манери, епічністю погляду, культурою версифікації, духом світовідчуття.

Поет Ігор Павлюк іде від України — від її слова, кольорів, історії, прикмет, образів, духу — і приходять до неї. До того ж його цікавлять, приваблюють, бентежать не тільки національні реалії, у сенсі реалії минулого чи сучасного життя етносу, народу, нації, а передусім патос, колористика, синергетика цих реалій і цього життя. Він глибоко відчуває дух національної аури, геокультуру, геоментальність, геотрадиції українського світовідчуття. Він не те що говорить від імені нації — складається інша партитура стосунків митця з національним еством: немовби національний дух, макрокосм говорить поетовими текстами.

Виразна, рельєфна, наскрізна, непереможна й непереможена українськість поетичних витоків-начал, витоків-струменів Ігоря Павлюка зримо оприявнюється практично в усіх творах із двох репрезентованих збірок, що своїм обсягом, своєю потужністю нагадують прозові, а ще точніше — романні явища. І справа

не тільки, та й не стільки в образних висловах на кшталт “чайка на Дніпрових кручах”, “щоб запахло Поліссям”, “полинові хвилі Бугу”, “і тінь вогню, в якому профіль Гонти / зазолотів”, “стану тихим і світлим – ну зовсім Чумацький Шлях”, “він вільним був, як течія Дніпра”, “Чумацьким Шляхом, що веде на Київ”, “в моїй крові, що на Дніпрі розведена”, “і співають пісні, трохи довші за воду Дніпра”, “Козаків імена, ніби назви пташок України”, скільки у відчуттєвості національного мелосу з усіма його жалями, болем, роздумами, глузливими інвективами, з усією його мінорно-медитаційною та глибинно вибуховою експресією.

Ігор Павлюк постає і ліриком, і лірником, і романтиком, і автором романсів, і драматичним поетом, і поетом-мандрівником, і елегіком, він постає й сатириком, що подає документально, ба навіть натурально влучні картинки життя-буття, і бунтівником, який відчуває та розуміє духовну велич, морально-естетичну силу протесту, й автором сенок, картин, виконаних неначе на пленері української дійсності, і художником, схильним до загострено соціумних, майже публіцистичних випадів, і мислителем-онтологом, що його непокоять взаємини космосу неба з космосом серця й людської душі.

З особливою щедрістю й повнотою українолюбна, українопристрасна, українозосереджена колористика Ігоря Павлюка втілюється у віршах “Піч наша більша була за хату...”, “Творець і гетьман”, “Дощ мені просто на серце йшов...”, “Тихо. Чую дихання калини...”, “Над вікном щербатий Місяць плаче...”, “Українським поетам не можна вмирати рано...”, “Така глибока кров...”, “Як перший сніг – отак мені світає...”, “У хаті селянській свячена вода й самогонка...”, “Релігійно люблю батьківщину свою окаянну...”, у “Корінному триптиху”, “Снах рідної землі”, “Із циклу “Провінція”, “Із циклу “Провінція і колонія”, у циклі-поемі “Степ”, американському щоденнику “Смерть золотого міту” (поїздка друга), драматизованій поемі “Бут” (усі – збірка “Бунт свяченої води”), а також у ліричних текстах “Торішні гнізда цвітом замело...”, “Станси”, “Зі Львова”, “Зорями лікуй мене і морем...”, “Я мав твій хліб і пив твоє вино...”, “Лірник”, “Відвідання батьківської хати Івана Франка”, “Відвідання Хортиці 16 жовтня 2003 року”, “Із жил калини капає весна...”, у “Віршах одного сердечного ритму”, циклі “Осінь Україна”, драматизованій поемі “Регентка” (усі – із збірки “Магма”).

У цих та багатьох інших текстах, бо обидві збірки рясно засіяні найрізноманітнішими структурно-жанровими формами – від стрімкого двостворфового вірша до розлогої та широкотечійної, наче степ чи Дніпро, поеми, стилізованої під драму, багатою гаммою звучать переливи української класики. У них угадуються інтонації, що своєю генетикою, своїм нервом, своїми ритмомелодикою та образною статуєю викрешують у свідомості поезії Тараса Шевченка, Івана Франка, Олександра Олеся, Миколи Чернявського, Павла Тичини, Миколи Хвильового, Володимира Сосюри, Бориса Олійника, Миколи Вінграновського.

Ігор Павлюк як на підсвідомому, так і на свідомому рівнях орієнтується на здобутки, канони національної класики.

Проте поряд із прокласичними прикметами в його віршах і поемах рясно зустрічаються і прийоми, властиві найновішій, модерноцентричній версифікаційній техніці. Поет тонко відчуває живу, рухливу напругу, притаманну поетичній культурі, і вносить наймодерніші риси, конструє у свій поетичний простір. Ігор Павлюк – це митець, який, базуючись на традиції, виходячи з традиції, керуючись національними поетичними традиціями, зумів осучаснити їх постмодерними вкрапленнями, “родзинками”, образно-стильовою шліфівкою настільки, що від цього його українська інтенціональність постала ще багатограннішою, ще симфонічнішою.

Павлюкові вдалося, зберігаючи власну мистецьку ідентичність, національну образно-фонічну виразність, продемонструвати, що українська художня ментальність не просто на структурно-текстовому чи текстуальному, а на генетичному рівні дотична до найпостмодерніших прийомів і художніх конструкцій.

Водночас він уміє “знаходити спільну мову” з такими по-своєму радикальними напрямками в найновішій літературі, як, з одного боку, панметафоризм, а з другого – відмова від метафорики.

Метафоричний простір І.Павлюка досить строкатий і розмаїтий, об’ємний і варіативний, численний та ексклюзивний. Попри те, що з першого погляду він може видатися не надто складним, цей простір відверто претендує на те, щоб до нього зверталися на Ви, йому притаманні риси, що починаються на Ви, – вишуканість, вибагливість, витонченість. Одне слово, цілком обґрунтовано претендує на естетичну елітарність. У Павлюкових рядках рясно-густо зустрічаються самобутні вислови, що оприявнюють тяжіння до складних образно-поетичних побудов, у яких провідну роль відіграють самоцінні тропи й не менш самоцінна тропіка.

Так, із віршів “Магми” й “Бунту свяченої води” зринають візерунки, що ними може послуговуватися тільки митець, який розуміється на чарівливому смакові доброї естетської образності: “Вином церковним писаний мій лист / Куйовдив неціловане багаття”, “І я також, надлюблений і твій, / Циганським степом вишито хрещений”, “Дорога-промінь в соснах поламалась. / Русява шишка впала в тінь свою”, “І зорі магнітні. І вітер в затопленім храмі. / А зверху весніє – мов піниться кров’ю блакить”, “І день – як розхристаний піаніст, / І ніч – як роаяль німий”, “Тут нап’юся журби, голубої, мов даль непочата”, “Мороз малює / Себе у січні / Так фортеп’янно”, “Небо дерев’яне і безкоре. / Вітер пахне хвоєю і сном”, “Заблудле серце грається віками, / Як чорним воском білої свічі”, “Роса кипить на Місяці востаннє. / Холодно-ніжний скоро прийде сніг”, “Візьму цей світ, як гріх беруть на душу, / Як вітер із орлиного гнізда”, “Юне зморщене небо, / Як дзеркало долі стоїть”. Ці й аналогічні рядки немовби зазнали втручання ювеліра й коштовним блиском прикрашають Павлюкові ліричні форми.

Попри те, що український і світовий простір поетичних метафор доволі різноаспектно розроблений, І.Павлюк укотре виявляє неосяжну й нічим та ніким не обмежену природу метафоричного мислення, яке ґрунтується на дотичності, сув’язі і взаємопов’язаності всіх граней, форм та явлень світу. У його виконанні метафорика вкотре потверджує свою онтофілософську сутність.

Серед метафоричних побудов, властивих цим двом збіркам, вирізняються картини-зрощення, де між власне тропами – порівняннями, епітетами, метафорами, гіперболами, метоніміями – фактично не існує меж, де мікрореалії, або реалії-складники, постають асоціативно-метафоричною єдністю, що її доцільно сприймати в цілісності й непочленованості, оскільки, якщо такий текстовий фрагмент розподіляти на образні мікрофайли, руйнується не лише поетична завершеність враження, а й ліричні сенс та концепція самої картини; скажімо, у поезії “Поліський край придумував мене...”:

Поліський край придумував мене,
Ранкових птиць розсипавши коралі.

Я не господар, а лише сонет
Трави, якій схотілося печалі.

Поетичними зрощеннями І.Павлюк широко й наполегливо наснажує свої поетичні візії, переводячи окремі строфи, зчеплення строф і вірші в розряд метафоропису, себто метафоричного письма, в якому лірична концепція, щільно переплетена з метафориною, стає поштовхом, чинником художньої оповіді й відбруньковується в автономні образні мікросюжети, в яких одні тропеїчні реалії природно й невимушено переходять в інші, утворюючи цілі метафоричні колізії, як, скажімо, у вірші “Творець і гетьман”:

А тополі ходять за водою,
Розпустивши коси-вечори,

Що спадають козакам на рани
Оберемком променів святих.
Степ – як лист турецькому султану,
І кургани – душі висоти.

Переплетення, нагнітання й акцентуація, інакше кажучи, культивування тропів – найпомітніша ознака поетичної манери Ігоря Павлюка, який у ніші метафоричного стилю і світобачення почувається розкуто, вільно й самодостатньо. Йому вдаються як гранично оригінальні, навіть поетично сміливі, так й утрадиційнені сцени, що ґрунтуються на поетиці метафоричного словомислення (вірш “Знайду собі печаль...”):

Годую із руки	Молився б, як умів.
Вогонь жорстокосердний.	Хотів минуле стерти.
Чекаю від весни	Хотів струсити цвіт,
Звірино-чесних ласк.	Як пір'я із крила.

Метафоричні картини “Магми” й “Бунту свяченої води” позначені бурхливою та експресивною політональністю. Взагалі стиль цих збірок – це стиль експресій, явлених у вимірі побутових реалій, соціумних алюзій, сталих й індивідуальних символів, експансивних асоціацій. Метафоричні зрощення піддаються обробці не лише за участю естетського лексико-вербального інструментарію, а й багатого інтонування.

У віршах І.Павлюка звучить розмаїтий спектр інтонацій – від елегійно-медитативних до алегорійно-драматичних. Звучання психологічної, духовної, образно-мисленнєвої напруги постійно актуалізується в річищі текстів “Бунту свяченої води” і “Магми”, доводячи найцікавіші та найглибші фрагменти, вірші до рівня образно-символічних інтерпретацій сутності людського існування, шляху, життя: “Портрети снів розвішені без цвяхів. / Танцює дощ зі свічкою в руці... / А сфінксенята щуляться зі страху, / Бо бачать фатум в мамі на лиці” (“Тут тільки час свою ще робить справу...”).

Позаметафоричні сцени, малюнки в Ігоря Павлюка прозорі, немов весняна вода, чисті, наче післягрозове небо, ясні, неначе ранковий степ чи вечірні гори. У них виражено ще одне його амплуа – митця, який створює відчуття образності, художності, який сягає тембру поетичності винятково автологічним підбором слів та їхніх значень.

Безметафоричні контури Павлюкової поезії не охоплюють усієї текстури вірша, вони мають парціальний характер і торкаються чи, точніше, складають окремі рядки та рідше – строфи: “У хаті селянській свячена вода й самогонка. / Вродила калина – червоно на білій стіні”, “Цей цвинтар над лісом якийсь наймудріший у світі, / Цей клуб, цей вагончик, і школа, і церква, медпункт...”, “Баби і леді, лорди і хлопці, / Самці і самки всіх племен і видів”, “Полин і води. / Я не впізнаю / Ні церкви, ні корчми, ні бандуриста”, “Тут берег як берег. Сльоза як сльоза. / Жовтіють листки газет. / У нас немає дороги назад, / Нема дороги вперед”, “Вітер. Флейта. Гніздо і зорі. / І тривога. І трепет. Сіль. / Вдова. Юність. Немає горя. / Скоро осінь – / Пора весіль...”, “Нові країнці і нові колгоспниці... / Хтось наверху зове електорат. / Московка юна: “Госпаді і Госпаді!” – / На тиху й сильну течію Дніпра”.

Павлюкові поетичні реалії, вирізьблені без мікрообразів, без суголосся тропів, постають не менш виразними, а можливо, ще зоровішими, предметнішими, насиченішими рельєфною внутрішньою сутністю, ніж щедрі тропеїчні й мегатропеїчні утворення.

Атропеїчна мікросюжетика порівняно нечисельна в обох збірках, у них поет постає передусім метафориком, що спостерігає та оприявнює взаємодотичність трьох основних світів – неживого, живого й людського, віднаходячи в їхніх виявах споріднене, кривне, рідне.

Ігор Павлюк закцентує увагу на власній духовній близькості до свого ліричного персонажа, від імені або крізь призматику зору якого ведеться поетична оповідь. Його ліричний наратор – натура з експресивною та вибуховою свідомістю, схильна до сповідання строкатих і суперечливих чеснот, їх найяскравіший вияв – перехрещення в його неспокійній, збентеженій душі язичницького та християнського начал.

Ліричний персонаж І.Павлюка — не язичник, але в ньому живуть і бувають відлуння поганських обрядів, дійств, ігрищ, він у полоні навіювання поганських міфологій і міфопоетик. Він за своїм світовідчуттям і світорозумінням християнин із потужним і розгалуженим поганським корінням, що продовжує надійно, міцно, кровно тримати його в обширі слов'янського світу та геопоетики східнослов'янської міфології. Поганська генеза персонажа-наратора виражена у віршах “Про Перуна”, “Відьми”, “Скіф”, “Знову вдома”, “Я сильний, мов шаман, що спить на шкурі лева...”, багатолікий і яскравий світ язичництва змальовано у драматизованій поемі “Регентка”. Ліричний персонаж не тільки відчуває в собі відгомін поганських ритуалів і поривань, а й декларує його, цінує, зберігає в соціумі власної душі зв'язки-перехрестя з буйним багатством язичницької культури: “А так — життя туге. / З поганською душею / Літаю уві снах, / А наяву пливу” (“Життя було туге...”).

Для Ігоря Павлюка та його ліричного оповідача світ язичництва залишається одним із джерел живого, достеменного, духовно наснаженого життя, позбавленого спокою і статичності, інертності та інерційності, монотонів і напівтонів.

У свідомості його персонажа язичницькою сутністю огорнутий, пройнятий ледь не весь ментальний простір — почуття, думки, мислення. Навіть слова — і ті зберігають свою поганську зарядженість, поставу, енергетику: “Всі слова — язичники. А жертва — / Ця Земля, закутана в політ...” (“Холодно...”). Язичницьке начало поет убачає й у бунті, повстанні, що в поезіях і драматизованих поемах обох збірок символізує рух, тяжіння до споконвічного розвою. Образи “повстання”, “бунту” тут не лише наскрізні носії ліро-епічної фабули, вони виступають основою-фактурою, на яку нарощуються концептуальні, образні, інтонаційні шари.

У рядках на кшталт “Бо дешева воля без повстання”, “Провінція — це не села, / Це там, де немає повстань”, “Вони ще бунт піднімуть кров'яний”, “Оце помру — відважусь на повстання”, “Ми згадуєм — яке воно, повстання...”, “і бродить, і бродить в халявах задавнений бунт”, “Тіло душею хворе. / Мабуть, річ у повстанні...” виявлена не лише одна з найприкметніших поетикальних рис Ігоря Павлюка, а й світоглядна константа його поліфонічної творчості, яка може бути явлена у формулі: поезія — це вибух, енергетичний сплеск, чинник зміни художніх віх, що відчиняють простір дедалі новим і тому безмежним шуканням; поезія — синонім безмежності й космічної сутності буття.

Язичницькі корені Павлюкового ліричного персонажа не заважають йому відчувати себе християнином, який істинно вірує у Творця та Його всеохопну життєдайність. До того ж в інтерпретації Бога, Божеського, Божественного переважає не релігійне, а ціннісне, акмеологічне начало. Бог для ліричного наратора — не так сама віра, як символ віри, сутнісноположне кредо, альфа й омега творіння, бо вічно жива творчість, явлена формами-образами природи й живого макросвіту. Герой-наратор І.Павлюка не прагне філософічності, проте досягає її, не ставить собі за мету подати панорамну, узагальнену картину світу й усесвіту чи, радше, усе-світу, але така картина постає з його висловів, спостережень, суджень. Він живе цілком земними образами й мисленнєвими проєкціями, проте позаземний простір, космічна ноосфера, уселенський масштаб дзвінко відлунують у його розмислах.

Ліричний персонаж живе з Богом у серці. І на такий сердечний мотив, на цей совісний камертон налаштовані його етичні інтенції: “Той, хто до себе доріс, / Перед Всевишнім чистий”, “Допоки спокійно тече вода / По шаблях очей Всевишніх”, “Малий Ісус. І ще малий Варрава. / І хрест — срібляста гілка без роси”, “І скапує сльоза із рук Пілата / До тих, що всоте / Бога розіпнуть”, “Клин вибивають клином, / Як цвяхи Христові — цвяхом”, “Як в юності бідній повірив Христос у хреста”, “Не кожне слово хоче стати Богом”, “І от печаль: чим ближче до Творця, / Тим менш його ми бачим, бо великий”.

Герой-наратор відчуває вічну трагедійність Ісуса Христа, його незмінну явлюваність у різні часи й різним етнолюдським культурам, а ще постійну

дисонансність його духовного лику пересічним культурним цінностям: “Прийшов Христос, як у пустелю: / Не розп’яли... / Посміялися з нього”, “Христа по спині поплескали ніжно, чесно, / Питаючи — за тих він, а чи за тих...” Ісус у ліричному потрактуванні Ігоря Павлюка — це месія-страдник, месія-одинак, приречений на споконвічне вивищення над людством, що, рухаючись до нього як до символу правди й любові, так і лишається у стані руху, стані дороги до нього.

Ліричного оповідача не задовольняють більш-менш традиційні схеми у потрактуванні Христової долі, Божого Промислу, і він зосереджує погляд на нових, позначених якщо не схизмою, то вільнодумством, прагненням виокремити та увиразнити менш типові або й атипові колізії, пов’язані з поетичними образами Ісуса, Всевишнього: “Вона хотіла сина від Христа”, “Наш Бог живе у церкві, як в тюрмі”, “Випадок — псевдо Бога — / Нас кидає під трамвай”, “І плач Богоматері на Суді, / Христос, що забув молитву...”, “...І скучно так, / Немовби вже Бога бачив”, “Бути Божим — / Значить / Нічим”. Схизматик думки живе у свідомості-уявленні Павлюкового персонажа, який і в цій площині проривається до бунту. Бунтівні інтонації постають і в рядку “Там на брудершафт Христос із Перуном п’ють”, де, осучаснюючи лик Христа, поет вочевидь інтерпретує його в річищі спорідненості з одним із символів поганської міфології. Христос якщо не “українізується”, то принаймні “слов’янізується”.

Поетичний зір Ігоря Павлюка сповідує свою особливу глобальність та глобалізацію — *панукраїнську*. І зосереджений він у площині між *українністю* (себто того, що стосується України) та *українськістю* (того, що належить до цінностей українського світу). Водночас поет долучає до національних художньотворчих величин клейноди, ознаки, орнаменталістику світових поетичних традицій.

Він увесь — у національному ментально-зоровому просторі, в якому бринять та бувають найрізноманітніші часові, символічні та мовностильові стихії. І тому такими близькими, зрозумілими, такими “своїми” постають у нього атрибути образно-асоціативного мислення, якими послуговувався та послуговується культурний, мислячий світ.

м. Херсон

Роман Ткаченко

ЛІРИЧНІ ДОМІНАНТИ ОЛЕКСІЯ ДОВГОГО

“Так склалось в нашій літературі, що є так званий “перший ряд поетів”, про яких написано тисячі рецензій, сотні статей, десятки монографій, наукових досліджень тощо. І є неофіційний, другий чи третій ряд, до якого фахова літературно-критична думка рідко доходить, можливо, махнула на нього рукою. Це антиприродно”¹ (В.Чуйко).

Якщо скористатись відомою формулою Ю.Шевельова, то лірику Олексія Довгого, вочевидь, можна назвати програмовою. Ця поезія майже не знає ціннісних двозначностей, недомовок, породжених сумнівами, тим більше самоіронії. Усе це лишається поза художнім текстом. Істина для такого типу ліричного героя не особиста проблема чи предмет поетичного розмислу (попри

¹ Див.: *Літературна Україна*. — 2004. — 5 серп.